

Lieneke Dijkzeul
Achterstallig geluk

2014
Uitgeverij XL
Zoetermeer

De dijk strekte zich voor haar uit als een snee in het landschap, en de druk op haar borst nam toe. Ze opende een raampje om frisse lucht binnen te laten, al nodigde het weer daar niet toe uit; de wind vinnig, de zon niet sterk genoeg om de wolken te verslaan.

Angst.

Aan de dijk lag het niet. De dijk lag daar onverstoord zichzelf te wezen, het asfalt verweerd na zoveel jaren van dienstbaarheid. Links de groene wal van gras, plukjes schapen ertegen als een weerspiegeling van de wolken, rechts het water, grijs als tin nu de zon niet scheen. De dijk was een grensgebied. Stak je het over, ging je onderworpenheid tegemoet, liet je de vrijheid achter je.

Maar dat was voorbij – niets dreigde nog, behalve herinnering. Vandaag wachtte haar een leeg huis. Stilte. Geen stem, geen vorsende, wetende blik, al op voorhand kritisch. Geen lichaam, verschrompeld, bijna doorzichtig, desondanks nog altijd gezag uitstralend. Of was het macht?

Het gevoel een indringer te zijn – hoe klein ook een bestaan, het behoorde iemand toe, verschaftte hem autonomie. Vanaf het moment dat de voordeur opening was er sprake geweest van een binnenwereld, in letterlijke zin. Die wereld bestond niet meer. Ze ging

God, ze werd nu al sentimenteel, en dat bij herinneringen die niet eens de hare waren, zich alleen maar opdrongen omdat ze erin waren gehamerd en zij daar ontvankelijk voor was – ze zag de lichtjes op het plein, wandelde mee langs het IJ, stapte Artis binnen, rook de doordringende stank van de mottige leeuwen.

De sigaret smaakte naar een in brand gestoken krant, de radio bood ter verstrooiing Mahlers Vijfde Symfonie. Wie bedacht dat elf uur 's ochtends de juiste tijd was voor Mahler, wie kon op dat tijdstip existentiële kwesties verstouwen, vervat in zoveel melancholie?

Een halfuur later reed ze het stadje binnen.

Langs de kade lagen schepen kop aan kont afgemeerd, een ervan een groot, streng grijsgeschilderd schip. De boeg rees hoog op. Geen marineschip – aan dek liep een jonge vrouw in spijkerbroek en zwart jack met bontkraag.

Vijf was ze, en het was een bloedhete augustusmaand. Er was kermis, in de stad hing een sfeer van lichtzinnigheid. Aan de kade lag een mijnenveger, op de dof-grijze flanken grote zwarte letters en cijfers waarvan je de betekenis alleen maar kon raden. Het schip degradeerde alle andere schepen tot nietige bootjes, de mast stak royaal boven de huizen uit, matrozen leunden over de reling. Het kon niet anders of aan boord

van zo'n schip werkten uitsluitend helden.

Het mocht bezichtigd worden, en dus liepen ze de geribbelde loopplank op, mama, Tammie en zij. Het krioeelde van de mensen, maar mama droeg de zomerjurk met de diepgele bloemen en de V-hals die volgens oma te ver ging, en ze zette alle zeilen bij, en binnen de kortste keren liep de kapitein naast haar, de gouden strepen op zijn donkerblauwe mouwen blinkend in de zon, toonde hun zijn schip, daalde langs het steile laddertje mee af naar de machinekamer waar het rook naar olie en mannenzweet, nodigde hen in zijn hut, bood cola aan, die zij niet lustte zodat hij een matroos eropuit stuurde om prikvrige limonade te regelen, en al die tijd week de glimlach niet van zijn gebruinde gezicht met de lichte ogen onder het kortgeknipte haar. Hij vroeg mama's telefoonnummer, en toen ze dat niet kon geven omdat ze geen telefoon had, haar adres, en nog dagenlang was mama opgewekter dan ze in maanden was geweest.

Ze wachtte voor de verkeerslichten, sloeg toen links af. Aan de volgende kruising stond de katholieke basisschool die ze acht jaar had bezocht, destijds een meisjesschool, nu al lang gemengd. Het grote plein was vers betegeld en lag er leeg en schoon bij. De schitterende esdoorn die het plein allure had gegeven, was gerooid. Ze herinnerde zich de imposante stam, de ruwe, schub-

biges schors, de gevleugelde splitvruchten die door de wind op hopen werden geveegd. De kinderen ritsten hun duimnagel erlangs alsof ze een tuinboon dopten, spleten ze en plakten ze op hun neus.

De boom was het rustpunt geweest, de verzamelplaats. Alles gebeurde onder de boom – er werd geschuild voor de zon, de regen, de sneeuw. Weer of geen weer, in het speekwartier moest je naar buiten, terwijl in de beschutting van de ingang de dienstdoende non kleumde met fladderende rokken.

Haar grootvader was hier conciërge geweest. Nadat zijn bloeiende kruidenierswinkel om zeep was geholpen door de moderne zelfbedieningszaken moest een alternatief worden gevonden, en omdat hij een goed katholiek was ontfermde het schoolbestuur zich over hem. ‘Zie je nu, Julius, alles betaalt zich uit,’ zei oma. Hij voelde zich vernederd, zij was pragmatisch. *Erst kommt das Fressen, dann kommt die Moral.*

Hij kreeg instructies en een bruine stofjas, en ook de zorg voor de jongensschool. ’s Ochtends om zes uur fietste hij van de ene school naar de andere om in elk klaslokaal de kachel aan te maken en de kolenkitten gevuld achter te laten, ging daarna thuis ontbijten en fietste terug. Samen met een tuinman en een paar potige nonnen onderhield hij ook de enorme tuin, waar tegen de zuidelijke muur van het klooster perzikbomen waren geleid. Laat in de zomer bogen de takken

onder de vracht aan vruchten – een zongeekeerde wang rozerood, de andere blank. Eenmaal – tijdens de processie voor Maria-Hemelvaart – had ze een perzik gestolen, hem in het langslopen van een tak geritst en in de zak van haar witte jurk verborgen, waar zijn gewicht wedijverde met dat van haar geweten. Later, op weg naar huis, at ze hem haastig op. De schil was veel taaier dan zijn donzige buitenkant deed vermoeden, maar het sap droop langs haar kin, en nooit was ze de sensatie vergeten van het warme, smeltende vruchtvlees. Een perzik smaakte zoals zijn naam belofde – weelderig, wulps. Niettemin, of misschien juist daarom, aten de nonnen hem, en ook in andere opzichten waren ze zelfvoorzienend. Verbouwden hun eigen groenten, bakten hun eigen brood, hadden hun eigen kapel. Haar grootvader kreeg kistjes appels mee, steenharde stoofperen, dikke blauwe pruimen, maar nooit perziken.

Soms kwam ze hem tegen in de brede schoolgang met de mozaïekvloer, groette hem bedeesd. ‘Dag opa.’ De ruige wenkbrauwen gingen omhoog, alsof het feit dat ze bestond hem nog altijd verbaasde. De ogen bleven neutraal. ‘Zo.’

Daar liep hij in zijn stofjas, een gevangene van zijn tijd, dienstbaar aan het kerkbestuur, aan de nonnen, de grimmige moeder-overste, die door oma een bolsjewiek werd genoemd. Oma zou een suffragette zijn

geweest als ze er het geld voor had gehad.

Moediger was hij tegenover een andere onderdrukker. Fietsen en radio's werden in alle vroegte naar de immense zolder van de school gehesen, waar ze bleven tot het eind van de oorlog. De nonnen hadden er geen vermoeden van, de mensen die hem hun radio of fiets toevertrouwden wisten het niet, zelfs zijn vrouw was er niet van op de hoogte, want bij haar was geen geheim veilig.

Op zijn eigen zolder verborg hij tijdens razzia's zijn zonen achter het luik waarvoor hij ostentatief zijn brandweeruniform en -helm had gehangen. *'Feuerwehr? Schon gut.'* De eerste twee jaar kwamen ze zo ongeschonden door, maar toen werd de jongste op straat opgepakt en in Maagdenburg tewerkgesteld, waar hij de bombardementen overleefde. Hij keerde terug als een kettingrokend skelet, had iemand nodig om zijn sigaretten voor hem te rollen, omdat zijn vingers te veel trilden. De oudste zoon had langer geluk, al moest hij uiteindelijk vanaf Arnhem honderdvijftig kilometer naar huis lopen nadat hij was ontsnapt tijdens het graven van tankwallen. *'Die Duitsers geloven er zelf al niet meer in.'*

Het leven werd duurder na de oorlog, maar het salaris van een conciërge steeg niet evenredig met de prijzen, zodat er in de avonduren uitvaartpolissen moesten worden verkocht. Daarnaast werd hij aanspreker. Voor

de rouwstoet uit liep hij, met bedaarde pas, de zwarte hoge hoed stevig op het hoofd geplant. Een rechtschapen man, een consciëntieus kostwinner, een verdienstelijk violist en zanger, een spijkerharde vader en een onverzoenlijke grootvader. Een vat vol tegenstrijdigheden; omdat zijn vrouw hield van streekromans las hij haar die geduldig voor, de gevoelige passages met geknepen stem, vechtend tegen een ontroering die hij gënant had geacht.

Haar moeder had de onverzoenlijkheid van haar vader geërfd, en merkwaardig genoeg eveneens diens rigide opvattingen omtrent fatsoen en decorum overgenomen, ook al was haar gedrag daar ogenschijnlijk mee in tegenspraak. Ze had geen gelukkige hand in het kiezen van haar mannen, wat haar er niet van weerhield hen te trouwen en/of zwanger van hen te worden. Die vergissingen, en de gevolgen ervan, boekte ze af onder de post 'slachtofferschap', waarmee wat haar betrof de balans was opgemaakt. 'Mannen,' zei ze bitter. 'Ze zijn allemaal hetzelfde.' Waarna ze behendig flirtte met de herenkapper die leed onder het regime van een struise echtgenote, opdat hij haar dezelfde prijs zou berekenen als de oude heertjes wier kalende schedel alleen een tondeuse behoefde. In ruil mocht hij haar krullen temmen, zijn handen met welbehagen halen door dat weelderige vrouwenhaar, boog ze haar hoofd voor hem, huiverde als hij die tondeuse gebruikte voor de

finishing touch, zodat hij liefkozend kon zeggen: ‘Wat ben je toch een raspaardje.’
‘Natuurlijk wil hij met me naar bed,’ legde ze haar dochters uit. ‘Alle mannen willen maar één ding.’